

Література

1. Афоризмы о науке [Электронный ресурс] /OTREZAL.ru: [сайт]/ Режим доступа: [http://www.otrezal.ru/about_science/\(29.01.12\)](http://www.otrezal.ru/about_science/(29.01.12)) – Заглавие с экрана.
2. Вчені-селекціонери у тваринництві: у книзі 1 [наук. ред. Зубець М.В., Буркат В.П.]. – К: Аграрна наука, 1997.- 249 с. – (Серія «Українські вчені-аграрії ХХ століття»)
3. Генофонд национальных пород Украины, их создатели и современные координаторы [наук. ред. Рыбалко В.П., Гетья А.А., Герасимов В.И.]. – Полтава: Полтавський літератор, 2011. – 156с.
4. Національна академія аграрних наук України. Персональний склад (академіки, члени-кореспонденти, почесні та іноземні члени) 1990-2011: біогр. довід. /Нац. акад. агр. наук України; уклад: В.А.Вергунов [та ін.].-К.:Аграрна наука, 2012.- 872с.

М.М. ДАШЕВСЬКИЙ – ОСНОВОПОЛОЖНИК ХІМІЇ АЦЕНАФТЕНУ

Джурка Г.Ф., Фурсов І.С. (м. Полтава, Україна)

Перші відомості про аценафтен з'явилися у 80-х роках ХІХ ст. (Гребє і Фіттіг), коли його вдалося виділити із кам'яновугільної смоли та установити будову [1]. Ця речовина зацікавила багатьох хіміків світу – перш за все своєю високою реакційною здатністю. Він легко піддавався галогенуванню, нітруванню, сульфуванню, гідруванню та іншим хімічним реакціям. Зацікавленість не обминула і вчених бувшого Радянського Союзу, зокрема, вчених Харківського хіміко-технологічного інституту. Роботи проводилися в двох напрямках: 1) удосконалення технології виділення аценафтену із кам'яновугільної смоли, у якій вміст його складав 1,2-2,5% за масою; 2) вивчення реакційної здатності. Роботи координувалися в м. Харкові А.І.Кіпріановим. До їх виконання був залучений молодий спеціаліст старший хімік Харківського інституту прикладної хімії М.М.Дашевський.

Мойсей Миронович Дашевський народився 22 травня 1889 року в м.Єлисаветграді (Кіровограді) у бідній єврейській сім'ї робітника цукрового заводу. З 1904 до 1910 року він працює лаборантом на одному з підприємств м.Кременчука, а з 1910 до 1916 року – лаборантом різних установ м.Єлисаветграду. У 1917 році його мобілізують до армії. Події революції 1917 року він зустрічає будучи рядовим. У 1918 році М.М.Дашевський опиняється у Москві, де працює спочатку завідувачем експедицією Наркомздраву, а з 1922 до 1924 року – завідувачем однієї з лабораторій.

У 1925 році М.М.Дашевський стає студентом хіміко-фармацевтичного інституту в м.Одесі, який закінчує у 1929 році. Одержавши диплом, він працює старшим хіміком Харківського інституту прикладної хімії. Під час роботи в цьому інституті він знайомиться з А.І.Кіпріановим (у майбутньому академіком АН УРСР) і починає наукові дослідження під його керівництвом. У співавторстві з А.І.Кіпріановим, М.М.Дашевський публікує в наукових журналах свої перші шість статей, які стали основою його кандидатської дисертації. У 1934 році, будучи вже доцентом, він очолює кафедру хімії Полтавського педінституту, де і продовжив свої роботи з хімії аценафтену. Було визначено три напрями: Вивчення реакцій галогенування, нітрування та окиснення.

Цілеспрямованість досліджень похідних аценафтену дозволили визначити тему кандидатського дисертаційного дослідження асистенту кафедри хімії – Каришину А.П., випускнику природничого факультету. Були виконані такі практичні роботи: у 1936р. в журналі «Промышленность органической химии» було опублікована перша спільна робота М.М.Дашевського та А.П.Каришина «Окисление аценафтену в аценафтенхинон».

Наступні роботи М.М.Дашевського і А.П.Каришина були присвячені реа-

кції бромовання аценафтену. Завдання для проведення цієї реакції були аналогічні попередній. Ці роботи були також опубліковані в журналі «Промышленность органической химии» (Дашевский и Каришин, ПОХ, 4, 14, 109, 1937. Дашевский и Каришин, ПОХ, 14, 20, 1937).

Після переїзду М.М.Дашевського до м. Одеси творча співпраця цих двох вчених продовжувалась біля десяти років. У 1946р. в «Наукових записках Полтавського педагогічного інституту, 4, 1946» була опублікована їх стаття «Синтез нафталіду з нафталъдегідної кислоти». Таким чином, було одержані одні з перших проміжних продуктів для синтезу барвників.

Продовжувались роботи з синтезу деяких нітропохідних аценафтена і в 1947р. була опублікована в журналі прикладної хімії стаття «О некоторых нитропроизводных аценафтенхинона», де потім розкрились можливості синтезу амінопохідних аценафтена і ряду інших продуктів[3].

Це була перша спроба відкрити можливості дослідження хімізму цієї реакції – виділення окремих проміжних продуктів, їх послідовне використання для синтезу барвників та ряду інших важливих продуктів (нафталъмід, нафтостирил, динаф-дикарбонової кислоти, антантрони).

Другий, не менш важливий, напрямок реакції галогенування: одержання моно- і дипохідних аценафтена, а потім і поліпохідних. Перш за все дослідників цікавило питання про місцеположення галогену в ароматичному ядрі, умови проведення реакції: температурний режим, середовище в якому проводиться реакція, наявність каталізатора. Перші були одержані хлорпохідні аценафтена – установлена їх структура та доведено вихід до 60-70%.

Роботи, які виконувались в Полтавському педагогічному інституті з хімії аценафтену, знайшли широке визнання. На ювілейному засіданні АН України в 1957р. академік Н.І.Кіпріанов відмітив:

«Заслуживает быть отмеченым, что в таком обласном центре, как Полтава, где научно-исследовательская работа по химии никогда ранее не велась, в 30-х годах были начаты М.М.Дашевским и теперь продолжают А.П.Каришиным работы по химии аценафтена. Здесь изучаются галоидпроизводные аценафтена, соответствующие хиноны и продукты их конденсации с окситионафтенном и индоксиллом в индигоидные красители и с о-диаминами в производные хиноксалина»[4].

Академік М.М.Ворожцов у своїй знаменитій книзі «Основи синтезу проміжних продуктів і фарбників» відмічає, що М.М.Дашевський і А.П.Каришин при дії SO_2Cl_2 (в присутності невеликої кількості йоду) на аценафтен одержали до 60% 4,5-дихлораценафтену [5].

На початку Великої Вітчизняної війни М.М.Дашевський залишає м.Одесу і працює на наукових і педагогічних посадах у різних містах СРСР. У 1945 році він знову повертається до м.Одеси і продовжує педагогічну і наукову діяльність у політехнічному інституті. Коло його наукових інтересів – хімія аценафтену, фенантрени та інших ароматичних вуглеводів.

У 1966 році М.М.Дашевський видає монографію «Аценафтен», у якій висвітлює досягнення світової хімічної науки у цій галузі. У цій книзі знайшли своє відображення і дослідження полтавських учених. Ураховуючи його науковий доробок і заслуги у розвитку хімії аценафтену, ВАК СРСР у квітні 1968 року присуджує йому науковий ступінь доктора хімічних наук без захисту дисертації, а у грудні 1968 року затверджує його у науковому званні професора по кафедрі «Технології основного органічного синтезу і органічної хімії».

Працюючи в Одеському політехнічному інституті, М.М.Дашевський створює свою школу хіміків-органіків. Одним з його учнів був Г.П.Петренко, який разом з А.П.Каришином успішно розвивав хімію аценафтену.

Це була дійсно школа: було синтезовано більше 800 різних похідних аценафтена, по методам синтезу окремих груп було захищено 7 кандидатських дисертацій. За останні роки значна увага звертається похідним нафтостиролу.

Досить важливі дослідження були проведені доц. Ю.В.Самусенком і удосконалені методи синтезу N-алкілтіонафтостирилів, четвертинних солей на їх основі, які були використані для синтезу нових нафтолактамових барвників. Ці роботи зараз продовжує аспірант О.Кашнер, готуючи матеріал свого дисертаційного дослідження.

Не дивлячись на те, що М.М.Дашевський працював на кафедрі хімії лише з 1 лютого 1934р. до серпня 1939р., ним була проведена колосальна робота з організації науково-дослідної роботи з хімії аценафтену, яка продовжується і до сьогодні.

М.М.Дашевський працював у Полтавському педагогічному інституті всього чотири роки, але добра пам'ять про цю людину назавжди залишилася у полтавських хіміків.

Література

1. Джуа М. История химии. М.: Мир, 1966. – 291 с.
2. Дашевский М.М. Аценафтен. М.: Химия, 1966. – 460 с.
3. Каришин А.П. Химия аценафтена, статьи и тезисы докладов опубликованные в 1936-1974гг. Полтава, 1974. – 191с.
4. Киприанов А.И. Успехи органической химии на Украине за 40 лет советской власти // Украинский химический журнал, 23, вып 4-6. – 1957. – с. 460-473.
5. Ворожцов Н.Н. Основы синтеза промежуточных продуктов и красителей. М.: Государственное научно-техническое издательство химической литературы. – 205с.

ВЕЛИЧ НАУКОВОГО І ПЕДАГОГІЧНОГО ТАЛАНТУ (ДО 90 РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ПРОФЕСОРА ВАСИЛЯ ДАНИЛОВИЧА БЕЗУГЛОГО)

Джурка Г.Ф. (м. Полтава, Україна)

Полтавщина – благословенний куточок України, історія якого сягає глибини тисячоліть. Прадавню Полтаву знає весь світ, насамперед як землю, що дала людству невтомних трударів, хоробрих воїнів, геніальних вчених, обдарованих митців і письменників.

Тисячі талановитих полтавців прославили свій рідний край у багатьох сферах діяльності, особливо в науці, культурі, літературі. Недарма Полтавщину вважають духовною скарбницею України.

Близько 30 видатних хіміків ввійшли до збірки [2], де у коротких нарисах-статтях висвітлено їх життєвий і творчий шлях, доля яких пов'язана з Полтавиною. До цієї плеяди вчених можна віднести ім'я Василя Даниловича Безуглого.

Доктор хімічних наук, професор кафедри хімії і хімічної технології Української інженерно-педагогічної академії, академік ТА України, заслужений діяч науки і техніки України, стипендіат Президента України з науки.

Безуглий Василь Данилович народився 7 квітня 1922 року в с. Заруддя Кременчуцького району Полтавської області в сім'ї вчителів. Батько працював учителем математики, мати – вчителем російської мови.

Початкову освіту одержав у Галещинській початковій школі, продовжив навчання у Козельщинській середній школі, куди переїхали працювати його батьки. Середню школу закінчив у 1939 році й вступив на перший курс Харківського державного університету хімічного факультету. У 1946 році закінчив Харківський університет, одержавши диплом з відзнакою. З 1946 по 1949 роки працював у Харківському науково-дослідному хіміко-фармацевтичному інституті молодшим, а потім старшим науковим співробітником. З 1950 по 1959 р.